

HEMMESJÖBYGDEN

Meddelande från Hemmesjö hembygdsförening

SJÖBACKEN

Sjöbacken i Åryd, det hus som nu bebos av Ulla och Stig Ekberg, var ursprungligen ett torp under Åry herrgård. Första gången namnet Sjöbacken nämns i några handlingar är år 1820, men torpet är med säkerhet äldre. Den torpare, som 1820 bodde på Sjöbacken, finns omtalad som bosatt i Åryd redan 1813 men utan nämnande av torpsnamn. Han hette Petter Larsson Holmberg och var skräddare till yrket. På torpen under Åry bodde på liknande sätt yrkesmän som snickare och skomakare; de försörjdes med torp och betjänade brukets befolkning.

1816 har Holmbergs torp fått ett namn. Namngivningen av torpen är ett kapitel för sig. Flertalet torp har ortnamn av vanlig typ med anknytning till geografisk belägenhet, till personnamn och till naturföreteelser. Men det finns också torp som har vad man skulle kunna kalla "herrs-kapsnamn", givna av jordägaren. Det kan vara namn av typen Lyckanshöjd, namn som tycks vara avsedda att

Sjöbacken 1908

inge invånarna en känsla av trevnad och tillfredsställelse. Andra namn finner man exempel på hos torpen vid Växjösjön, som uppkallats efter europeiska storstäder: Lybeck, Berlin, Paris. 1816 hade bruket i Åryd en ägare som roade sig med att uppkalla ett par av torpen efter slott i Berlin. Ett kallade han Bellevue, ett annat - det där Holmberg bodde - fick namnet Mon Bijou, mitt smycke, ett namn som man har svårt för att tro att Holmberg kunde uttala, än mindre stava - det är f.ö. osäkert om han kunde skriva mer än sitt bomärke. Men det var bara ett år, som namnet Mon Bijou användes. Det blev Sjöbacken i stället i anslutning till andra torpnamn under Åry: Näckebacken, Roggebacken, Jonsbacken.

Petter Larsson Holmberg var född i Risinge 1780. Han var son till Lars Svensson och Anna Caisa Jaensdotter i Risinge Olsagård. 1802 kallas han förre sockneskräddaren Peter Larsson Holmberg och tycks ha bott i sockenstugan invid gamla kyrkan. Det hade skräddaren Nils Andersson Stenberg gjort några år tidigare, innan också han flyttade till ett torp i Åryd och blev "herrska-
pskräddare". Från sockenstugan flyttade Peter Holmberg till torpet Fällorna under Billa Södergård och därefter 1813 till Åryd, först till torpet Roggebacken och sedan till Sjöbacken. Han var gift två gånger. Den första hustrun hette Elin Jonasdatter, f. 1778. De gifte sig 1802, och hon dog i barnsäng 1812. Den andra hustrun hette Catharina (i doplängden Stina) Gummesdotter, f. 1792 som dotter till Gumme Tofwedsson och Ingeborg Olofsdotter på Lilla Skogstorp i Tegnaby. Med sin första fru hade Peter Holmberg dottern Maria, f. 1806, d. 1829. Med den andra hustrun hade han sju barn: Johanna, f. 1813, tvillingarna Stina och Carl Fredric, födda 1816 och döda samma år, ännu ett par tvillingar, Gustaf Adolph och Carl Fredric, födda 1817, Johan, f. 1820, och Gustafva Maria, f. 1825. Peter Larsson och Catharina Gummesdotter dog båda 1856.

Bruksböckerna har åtskilligt att berätta om Petter Larssons göranden och låtanden. Han gjorde dagsverken som andra torpare och anlätades därutöver som skräddare, främst när det gällde dragnens utrustning med klädespersedlar. Ett år gjorde han bl.a. ett par nya ridbyxor åt honom, vände en päls och sydde en ny linnerock. Men han var också herrskapskräddare. Bergsrådet Aschan i Lessebo och två av hans söner gick omkring i kalsonger som Holmberg tillverkat för 20 skillingar paret, och den ene av sönerna hade han därtill försett med nattröjor och en grå rock med sammetskrage. Också bergsrådsinnan anlätade honom, inte som skräddare men som ombud för inköp av väv vid Sigfridsmässan i Växjö 1829. Han var f.ö. flitigt anlätad som gångbud till Växjö - för varje sådan tur fick han 18 skillingar.

Holmberg höll sig med dagsverksdräng, som även arbetade för Skogstorp (förmodligen Lilla Skogstorp) och Nygård (Skogstorp). Som dagsverksdrängar finns antecknade Gustaf Nilsson, Abram Johansson (1828) och Jonas Haraldsson: den senare anges som brukare av Nygård och bodde på Tete (Nilsbo) i Tegnaby.

Ny torpare på Sjöbacken efter Holmberg blev Johannes Andersson, f. i Aneby 1824. Han kom närmast från Slätthög. Han var gift med Maria Andersdotter, f. i Ohr 1815. De hade barnen Anna Sofia, f. 1852, och Anders Gustaf, f. 1855.

Johannes Andersson fick svara för uppförandet av en ny torpbyggnad 1858/59, varom mera nedan. Hans tid som torpare var kort, men han och hans familj bodde kvar som inhyses under efterträdaren.

Denne hette Johan Peter Magnusson. Han hade tidigare varit torpare på Södra Bjurbäckstorp och övertog Sjöbacken 1859. Han var född 1824 som son till brukaren Magnus Petersson och Ingrid Elisabeth (Lisa) Johannesdotter i Billa Södergård. Som faddrar kunde han räkna löjtnanten Kjellsson, prostinnan Colliander och änkefru rektorskan Wernelin, alla i Växjö. Det vanliga var annars att faddrarna hämtades från släkt och grannar, en och annan gång från herrgården eller prästgården. Möjligen har Lisa Johannesdotter haft tjänst i Växjö före giftermålet.

Johan Peter var gift med Eva Berthilsdotter, f. 1823 i Hovmantorp. De hade sju barn, Gustaf, f. 1847, utvandrad till Amerika 1870, Christina, f. 1849, Carl Magnus, f. 1851, d. 1856, Ingrid Maria, f. 1854, Carl Magnus, f. 1858, Emma Charlotta, f. 1864 och Peter Johan, f. 1869. Dottern Ingrid Maria gifte sig med Carl Gustafsson, f. 1851 i Hemmesjö, tidigare dräng i Bäckaled. De bodde en tid på torpet med dottern Hilda Christina, f. 1875.

Den näste som bosatte sig på Sjöbacken hette Frans August Ottosson Landqvist. Han var född 1859, hade tidigare varit rättare på Hemset och dessförinnan bott i Uråsa. Till Sjöbacken kom han 1895. Av ett bevarat kontrakt från 1909 framgår att arrendesumman var 150 kr. I stället för att betalas kontant kunde arrendet erläggas i form av utfört arbete och arrendatorn var skyldig att utföra de arbeten, som bruksförvaltningen fann nödvändiga för driften av bolagets näringsfång, hette det. Bl.a. skulle han utföra körslor omedelbart efter budning. Ersättning utgick enligt en särskild prislista som fogats till kontraktet. Det är ett tryckt standardkontrakt av den typ som då användes av Lessebo bolag, ägare till Åry bruk. Till kontraktet var fogad en karta, av vilken det framgår att till torpet hörde beteshage och fårhage samt rätt till slätter på madmark (Fransåsmaden). Inga getter fick hållas på ägorna och högst tre rar. Av en tidigare källa (1862) framgår att den öppna jorden utgjorde omkring 3 tunnland. Ett fullgott mansdagsverke betalades med 88 öre om vintern och 1 kr. 12 öre om sommaren, ett kvinndagsverke med 50, resp. 60 öre.

Frans Landqvist avträdde arrendet 1920 och flyttade då till ett nybyggt hus inte långt från Sjöbacken. Han var gift med Lovisa Johansdotter, f. 1849, och hade med henne sju barn: Anna Mathilda, f. 1876, Nanny Sofia, f. 1880, Hilding Oskar, f. 1882, Rut Maria, f. 1884, Frans Alfred, f. 1885, Bror Hjalmar, f. 1886, och Karl Valfrid, f. 1889. Lovisa Landqvist dog 1928 och Frans Landqvist 1940.

Äldre Årydsbor kallar än i dag viken mellan Sjöbacken och Hemsetlandet för Landqvista-viken.

När Landqvists arrende upphörde blev Sjöbacken tjänstebostad för skogsinspektoren vid Åry bruk. Dit flyttade skogsinspektoren Axel Eriksson, f. 1889 i Enåker. Han var gift med Ragnhild Helena Carlstedt, f. 1899 i Hälleberga, lärarinna i Risinge. De hade fyra barn: Sonja Barbro Helena, f. 1926, Astrid Ragnhild, f. 1928, Lars Axel Folke, f. 1930, och Ulla, f. 1934.

1959 övertogs tjänstebostaden av numera distriktschefen Stig Ekberg. Han och hans fru Ulla, f. Skog, friköpte fastigheten 1973.

Hur den tidigaste torpbebyggelsen på Sjöbacken såg ut är obekant. År 1858/59 uppfördes emellertid, som redan nämnt, en ny torpbyggnad. Bygget är i detalj redovisat i brukets räkenskaper. Spis och bakugn murades av soldaten G. Blomgren från Holmåkra i Nöbbele socken. Johannes Andersson, torparen, svarade i övrigt för uppförande och inredning och fick för det 150 riksdaler. För läggning av källare och stenfot fick han 25 riksdaler extra. För bygget användes bl.a. 700 murtegel, 500 tretumsspik, 2800 fyrtumsspik, 700 femtumsspik och 100 åttatumsspik. En tunna rödfärg och två tunnor tjära gick åt liksom fönsterglas för 14 riksdaler - isättning 4 riksdaler - samt 22 tunnor Risingelera och 26 centner näver (1 centner = 42,5 kg). Den totala kostnaden anges till något över 903 riksdaler. Härav erlade sterbhuset efter Peter Holmberg, den tidigare torparen, 38 riksdaler och 39 öre, enligt häradsrättens dom, förmodligen ersättning för husröta på den gamla torpbyggnaden.

Ytterligare upplysning om torpets utseende i äldre tid får man genom bevarade protokoll från syner av olika slag. Ett sådant syneprotokoll från 1886 omtalar, att boningshuset var 42 fot långt, 22 fot brett och 11 fot högt. I våra mått motsvarar detta c 12,5 x 6,5 x 3,3 m. Huset var rödfärgat under tak av näver och torv.

Ladugården hade sticketak, var 43 fot lång, 19 fot bred och 10 fot hög, d.v.s. 12,8 x 5,8 x 3 m. Intill ladugården fanns vagnbod, avträdeshus och svinhus, uppförda av stolpar och bräder.

I ett syneprotokoll från 1895 får vi veta hur boningshuset var inrett. I undervåningen fanns två rum, kök och förstuga, i övervåningen ett rum med eldstad och ett oinrett, som användes som visthusbod. I huset fanns två gråstensspisar, köksspis och bakugn samt en tegelspis, den senare och bakugnen nygjorda 1894. Taket var nytäckt samma år. Ladugården ansågs ej vara värd någon reparation, och detsamma gällde vagnbod, avträdeshus och svinhus.

1901 fick torpet en ny ladugård. Byggnaden finns beskriven i ett försäkringsbrev. Den var inredd till fähus med källare samt foderlada, loge och sädeslada ovanpå höskulle. Fähus och foderlada var av timmer, det övriga av stolpar och brädväggar. Taket var sticketak. Byggnaden var 15 m. lång, 5,3 m. bred och 2,9 m. hög. Vid östra gaveln var ett svinhus tillbyggt, 5 m. långt, 4 m. brett och med samma höjd som byggnaden i övrigt.

Sjöbacken i dag

Av ett syneprotokoll från 1907 framgår, att boningshuset på östra sidan fått en kökstvist (köksförstuga) av stolpvirke och bräder. Måtten angavs nu till 12,85 x 6,96 x 3,35 m.; man hade tydligen mätt nogare än 1886. Taket var fortfarande näver och torv. Några nya uppgifter om ladugården har inte tillkommit. Däremot omtalas en bodbyggnad av stolpvirke och bräder under tak av papp, 8,9 m. lång, 5,15 m. bred och 2,5 m. hög. Den innehöll vedbod, redskapsbod, mangelbod och hemlighus. Den sades befinna sig i sämre skick. Ytterligare nämns en potatiskällare.

En ny syn företogs då Landqvist lämnade arrendet 1920. Då hade huset fått tak av asfaltpapp samt veranda med balkong. Ett av rummen på nedre botten hade delats på två.

Efter 1920 har ytterligare rum inretts i övre våningen. Köket har tillbyggt och en garagebyggnad har tillkommit. Ladugården användes ännu under andra världskrigets tid - det berättas att en granne hade hushållsgris där - men revs sedan. Också bodbyggnaden är borta. Men i det nuvarande Sjöbacken ingår alltjämt som stomme den gamla torpstugan från 1850-talet.

Till grund för denna skildring av Sjöbackens historia ligger bl.a. material, som sammanställts av en grupp inom studiecirkeln rörande torpen i Åryd och Hemset (Anna och Kurt Adolfsson, Harald och Knut Schön).

B.H.

HEMBYGDSPÖRENINGEN

Vid en jämförelse med andra hembygdsföreningar i Kronobergs län finner man att Hemmesjö hembygdsförening har förhållandevis många medlemmar men medlemsantalet skulle kunna vara större. Föreningen hoppas inte minst att de nyinflyttade i Åryd och andra delar av socknen skall visa sin samhörighet med den bygd där de bosatt sig genom att ingå som medlemmar i föreningen och därigenom stödja dess verksamhet. Enklarest gör man det genom att sända in medlemsavgift med användande av den inbetalningsblankett som kommer att utsändas i april-maj.

Till våren planeras valborgsmässöfirande i Åryd, sedvanlig gökotta på pingstafon, en entomologisk rundvandring i slutet av maj under ledning av Owe Nodmar i Billa och en bussutflykt i juni till trakterna kring Långasjö och Ljuder. Närmare detaljer kommer i det program som åtföljer inbetalningsblanketten. Hembygdspöredagen är som vanligt förlagd till augusti.

Föreningens styrelse utgörs för närvarande av Bengt Hjelmqvist, Åryd, ordförande, Carl-Erik Johansson, Växjö, vice ordförande, Gulli Fjordevik, Hemmesjö, sekreterare, Ansa Borck, Åryd, kassör, samt Svea Johansson, Gummatorp, Willy Johansson, Åryd, och Onni Thunell, Billa. Suppleanter är Anna Adolfsson, Åryd, Göte Aronsson, Risinge, Roland Carlsson, Södra Åreda, Gully Johansson, Billa, Astrid Malmqvist, Risinge, och Göta Skoog, Åryd. Studiekommitté är Birgitta och Harald Schön, Åryd.

DAGSVERKEN

att utföras på Hemset under tiden 1 april - 31 december 1908 (39 veckor)
av Åry bruks torpare och arrendatorer

S:a

Dagsv.

Norra Bjurbäckstorp.....	78	Hvarje Onsdag och Torsdag.
Södra Bjurbäckstorp.....	38	Hvarje Lördag.
Bäckaled.....	78	Hvarje Onsdag och Torsdag.
Bengtsbro.....	37	Hvarje Fredag.
Bellevue.....	9	Tredje Tisdagen i hvar månad.
Beltehall.....	9	" " " "
Ellingaryd.....	9	Första Måndagen i hvar månad
Furuby Getingegård.....	9	" " " "
Fägerstad Röagård, Pettersson	8	Andra " " "
Fägerstad Röagård, Andersson	8	" " " "
Gatan.....	9	Tredje Tisdagen i hvar månad.
Hvitarör.....	78	Hvarje Onsdag och Fredag.
Husartorpet N:o 88.....	37	Hvarje Fredag.
Högstorp.....	9	Första Tisdagen i hvar månad.
Kårestad Karsagård.....	8	Tredje Måndagen i hvar månad
Kårestad Södergård.....	8	" " " "
Karonsberg.....	9	Fjärde Tisdagen.
Mosebacke.....	9	" "
Nyadal.....	37	Hvarje Måndag.
Nyatorp.....	9	Fjärde Tisdagen i hvar månad.
Näset.....	37	Hvarje Fredag.
Norratorp.....	38	" Lördag.
Odlingen.....	9	Andra Tisdagen i hvar månad.
Risinge Kåragård.....	9	Fjärde Måndagen i hvar månad.
Risinge Mellangård.....	9	" " " "
Skogstorp (Nygård).....	9	Första Tisdagen i hvar månad.
Skogstorp, Abrahamsson (Öst- regård).....	9	
Sjöboholm.....	15	29/6 30/6 31/8 29/9 30/11 31/12 samt öfriga 9 dagsv. efter uppåd.
Skogslund.....	38	Hvarje lördag.
Sjöbacken.....	9	Andra Tisdagen i hvar månad.
Tofta Mellangård.....	9	" " " "

Summa: 687 d.

Ofvanstående dagsverken skola vara FULLGODA MANSDAGSVERKEN.

Vid behov komma dessutom extra fullgoda mansdagsverken att uttagas och betalas dessa med Kr. 2,50 under tiden 1 April - Oktober och Kr. 2.- under tiden 1 Oktober - 31 December 1908.

Kommentar: Det var många torp och hemman som lydde under Åry bruk i början av detta århundrade. De flesta fränsåldes kring 1910. Arbetsdagen var lång. Den kunde på sommaren börja kl. 6 på morgonen och sluta kl. 8 på kvällen. Därtill hade dagsverkarna ofta lång väg att gå till och från Hemset. Det kunde i något fall röra sig om avstånd upp emot milen.

VAD EN DAGSVERKSJOURNAL BERÄTTAR

Vid den väg, som nu kallas Vitarörsvägen (gamla Kalmarvägen), ligger de båda Bjurbäckstorpen, som fått namn efter Bjurbäcken, där det tydligen en gång funnits bäver (bjur-bäver). I bruksarkivet på herrgården i Åryd finns bevarade dagsverksböcker från Åry herrgård och Hemset, där man dag för dag kan följa arbetet vid de båda gårdarna. När man läser böckernas uppgifter, vanligen nedskrivna av rättaren på Åry, får man en levande bild av arbetsårets rytm men också av arbetsuppgifternas mångfald vid en tidpunkt, då jordbruket ännu bedrevs i gamla former, oändligt olika dagens rationella metoder.

En arbetsgrupp inom den studiecirkel, som i hembygdsföreningens regi sysslat med torpen i Hemset och i Åryd, har med ledning av dagsverksböckerna närmare undersökt vad torparna på de båda Bjurbäckstorpen hade för uppgifter då de fullgjorde sina dagsverken. För Norra Bjurbäckstorp gäller undersökningen arbetsåret 1870/71, för Södra arbetsåret 1876/77.

På Norra Bjurbäckstorp var det Cajsa Ågren, som efter sin mans död stod för torpet. På Södra Bjurbäckstorp hette torparen Samuel Jonasson. Cajsa Ågrens man, Gustaf Ågren, hade dött just 1870. Den äldste sonen, som senare skulle överta torpet, var då 17 år. Man kan anta att han fick svara för en del av dagsverken men att Cajsa också måste anlita utomstående hjälp.

I stort sett sysslade man på de båda torpen med samma slags sysslor. De avvikelser som finns hänger samman med att arbetena vid Åry och Hemset fördelades på många, och det som folket på Bjurbäckstorpen gjorde det ena året kunde det andra året tas om hand av andra bland de många torparna - att de var många framgår av den förteckning över dagsverkenas antal som finns återgiven på annan plats i detta nummer.

Som regel gjorde torparfolket från Bjurbäckstorpen sina dagsverken vid Hemset, men det hände också att de fick hjälpa till vid Åry. Arbetsåret räknades från november till oktober (då fardagen inföll). Det fick sin naturliga prägel av sådd och skörd. I november och december tröskade man och körde ut gödsel på åkrarna ("gödselsamling"), i maj började vårbruket: "kört vid jordbruket" står det, eller kort och gott "vid jordbruket" (1877). I juli tar slätter och höbärgning vid och fortsätter in i augusti, då rågen tas av. Jorden höstkörs. I oktober slutligen blir det plöjning på Hemset och Åry, potatisen och rovarna tas upp och tröskningen börjar.

Man lägger märke till en viss specialisering torparna emellan. Torparen på Södra Bjurbäckstorp användes framför allt för körslor av olika slag, medan torparfolket från Norra Bjurbäckstorp gjorde sina dagsverken främst i samband med det egentliga jordbruksarbetet.

Samuel Jonasson körde således ved, när väl tröskningen var över, stockved och "ved till Grevinnans vedbo" och till "Prästabostället i Hemsjö". Han körde "kolstybb vid mila", halm, timmer och bjälkar. I mars 1877 körde han "mastespioror" och sågtimmer. Intressant är att han också körde dyjord (som användes som jordförbättringsmedel). Under vinterhalvåret fick torpfolket från båda torpen hjälpa till med vedhuggning; det gick åt mycket ved inte bara i grevinnans (Carin Cederströms) hushåll.

Med våren blev det körning av gödsel men också hackelseskörning. I april 1877 har Samuel Jonasson "burit verke vid Skäve såg" (tillhörig bruket) och kört grus på häradsvägen, sannolikt välbehövt efter snösmältningen. Gödselkörning återkommer i juni och augusti, och i september är det fråga om körning av "råggödsel" till Åry. Då tar han också på nytt upp dyjord, lagar redskap och hugger famnved.

På det norra torpet hade man färre körslor; i stället finns antecknat bl. a. snöskottning och gärdsling. Man höll på med nyodling på Hemset och den som fullgjorde dagsverken på Norra Bjurbäckstorp var i mars - april 1871 med om att "draga sten" på nyodlingen. I juni samma år var det stenbrytning igen. Den avbröts för övrigt av en skogsbrand den 17. "Alla var med vid elden" står det i dagsverksjournalen, likaså vid röjningen någon vecka senare.

Kvinnsdagsverken fullgjordes som regel under sommarhalvåret i samband med skörden. Under de undersökta åren finns kvinnsdagsverken antecknade endast från det norra torpet. Sju dagsverken gällde "rishämtning": nerfallna kvistar och grenar räfsades bort från betesmarkerna. Också vid potatisupptagningen i oktober hjälpte kvinnorna till.

Sammanlagt utgjorde norra torpet 1870/71 86 mansdagsverken och 29 kvinnsdagsverken. Mansdagsverken fördelade sig sålunda: vårbruk 10, skördearbete 19, höstkörning 8, tröskning 11, potatis- och rovpupptagning 5, vedhuggning 8, gödselsamling 1, körslor 9, stenbrytning m.m. 6, gärdsling 3, snöskottning 1, skogsbrand och röjning 5. Kvinnsdagsverkenas fördelning var denna: vårbruk 7, skördearbete 19, potatisupptagning 3.

Motsvarande siffror för södra torpet var 1876/77 följande: summa dagsverken, alla manliga, 71, därav: skördearbete 7, plöjning 7, tröskning 3, skärning av hackelse 1, körslor 36, höstkörning 1, vedhuggning 2, "burit verke" 1, stenbrytning 5, dikning 1, lagning av redskap 1, "gjort kolryssar" 1, gödsling 1, upptagning av dyjord 1, "gödselsamling" 3.

I arbetsgruppen har ingått Elin och Sture Petersson samt Aslög Hjelmqvist. (1979:)

ÅRSMÖTET

äger rum fredagen den 25 mars och är i år förlagt till församlingshemmet i Billa. Det börjar kl 19 med mötesförhandlingar. Kvällens gäst är

ERIC BOJS

känd och uppskattad som berättare och snabbtecknare. Han skall tala om

MÄNSKOR HEMMA I SMÅLAND

Ingen bör försumma detta tillfälle att stifta bekantskap med en av vår landsändas populäraste berättare.

Kaffeservering som vanligt.